

Gråsoner i arbeidsutnyttning

Mellom sosial dumping og menneskehandel til tvangsarbeid

**Anette Brunovskis, Ester Bøckmann, Synnøve Ø. Jahnsen og
Anne Mette Ødegård**

Fafo Østforum, 19. mai 2026

Hva er "gråsonen" og hvorfor undersøker vi den?

- Endringer i arbeidslivet, arbeidsinnvandring og meldinger om utnyttingssaker
- Sakene som ikke "når opp" til å være menneskehandel, men som likevel er grove
 - Hvor går grensen?
- Ulike rettigheter for de utsatte setter problemstillingen på spissen.
 - Menneskehandel = rettigheter
 - Ikke menneskehandel = ikke rettigheter

Rapporten

- Omfangsberegninger
- Kjennetegn ved utnytting
 - Hvem utnyttes, hvem utnytter og hvordan skjer det?
- Tiltak og forebygging
 - sanksjoner, avdekking og bistand

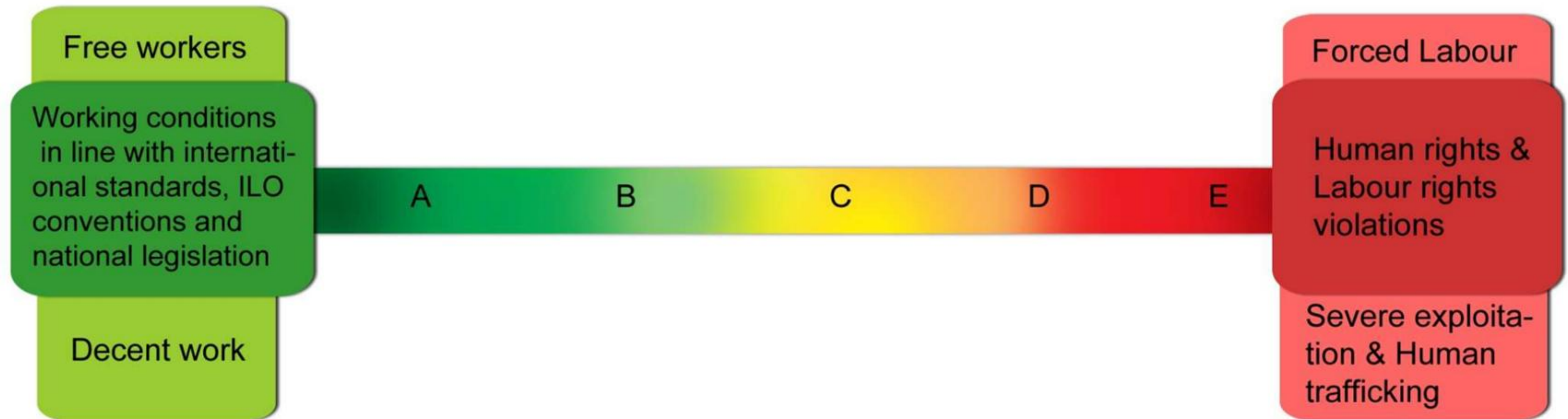
*Anette Brunovskis, Ester Bøckmann, Synnøve Jahnsen og
Anne Mette Ødegård*

Gråsoner i arbeidsutnytting

Mellom sosial dumping og menneskehandel til tvangsarbeid

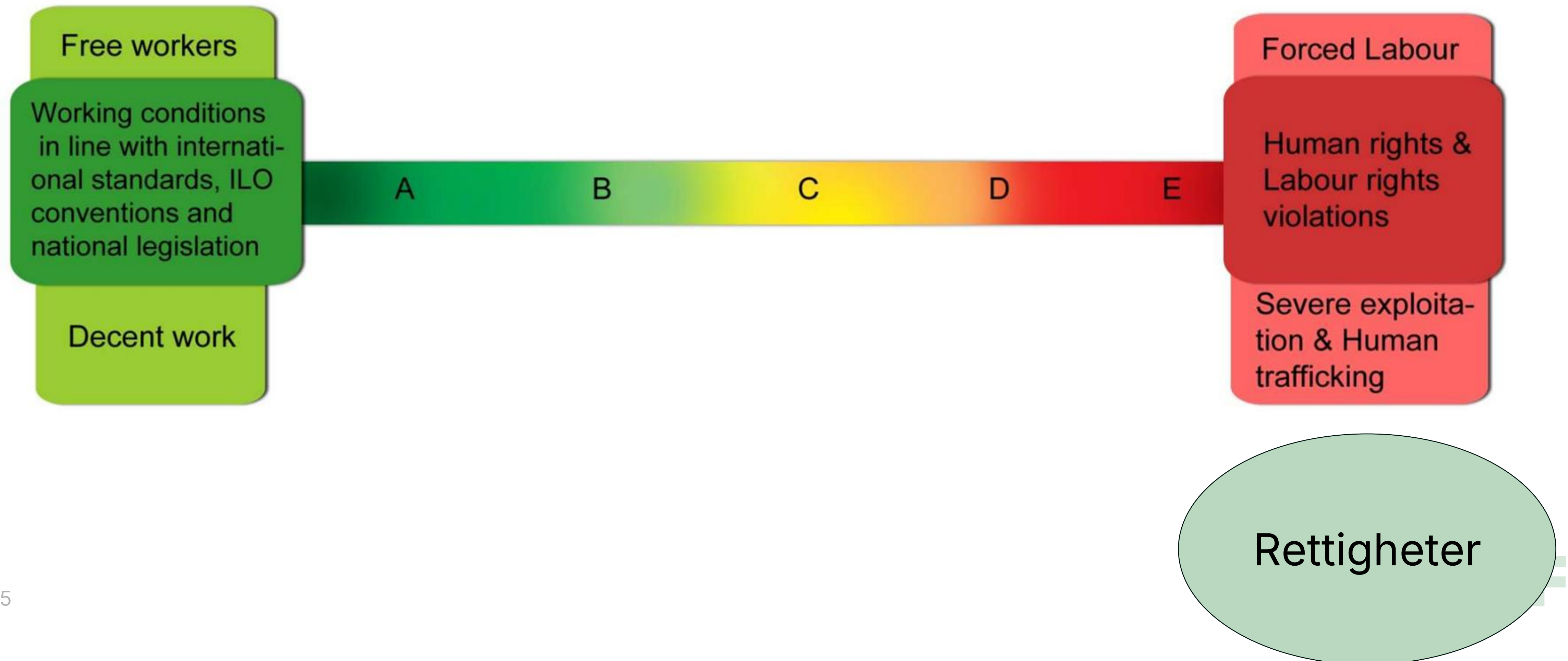
Utnytting i arbeidslivet som en glidende skala

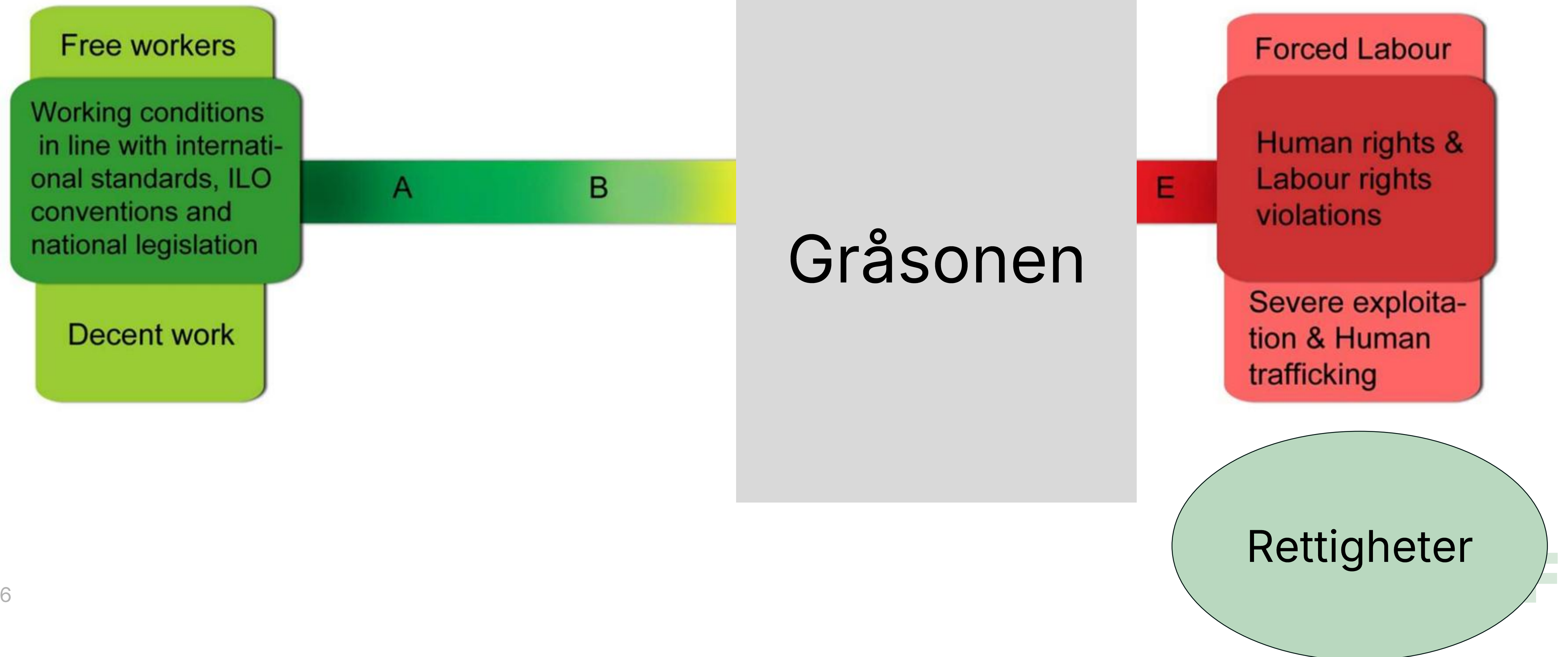
Kilde: Socialstyrelsen.dk

Utnytting i arbeidslivet som en glidende skala

Utnytting i arbeidslivet som en glidende skala

Hvor står vi nå?

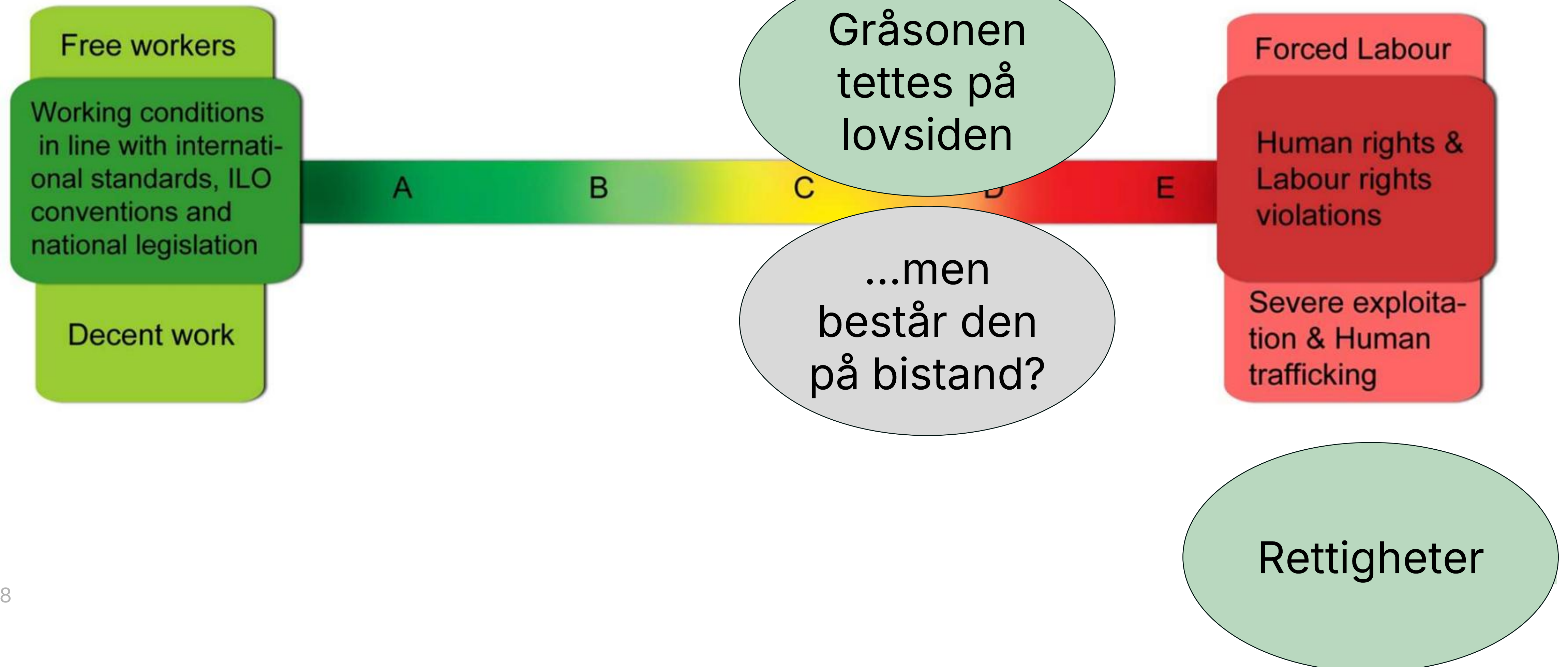
✓ Gråsonen tettes på lovssiden

- Lønnstyveribestemmelsen (§§ 395–396) kriminaliserer systematisk lønnsfusking
- Ferskt forslag om ny § 108a i utlendingsloven – grov utnytting under terskelen for menneskehandel
- Utvidelse av rettshjelpsordningen til lønnskrevsaker (fra oktober 2025)

⚠ Implementering og rettigheter gjenstår

- Urovekkende signaler om manglende etterforskning av menneskehandel
- Saker kan skyves mot «mildere bestemmelser» uten kompensierende rettigheter
- Nye lover uten tilhørende bistand kan svekke de utsattes posisjon
- De utsatte trenger bistand for at sanksjonene skal ha reell effekt

Utnytting i arbeidslivet som en glidende skala

Hvem blir utnyttet?

- Ofte nevnte opprinnelsesland: Romania, Moldova, Polen, Filippinene, Vietnam, Latin-Amerika
- Stor variasjon i sårbarhet: Hele spennet fra de som er uten ID-dokumenter, språk og rettigheter, til faglærte arbeidere med erfaring, kontrakter og gode engelskkunnskaper
- Gjennomgående:
 - Manglende rettighetskunnskap
 - Vanskelig å orientere seg i informasjon
 - Avhengighet av arbeidsgiver/nettverk
- Utnytting -> livskrise

Hvem står bak utnyttningen?

- Blanding av norske og utenlandske arbeidsgivere
- De som ikke oppfatter seg ikke som kriminelle
- Mer forsettlig utnyttning av systemet og arbeidstakerne
- Bransjer og typer virksomheter
- Rekruttering – ingen grunn til å tro at den skiller seg fra annen arbeidsmigrasjon

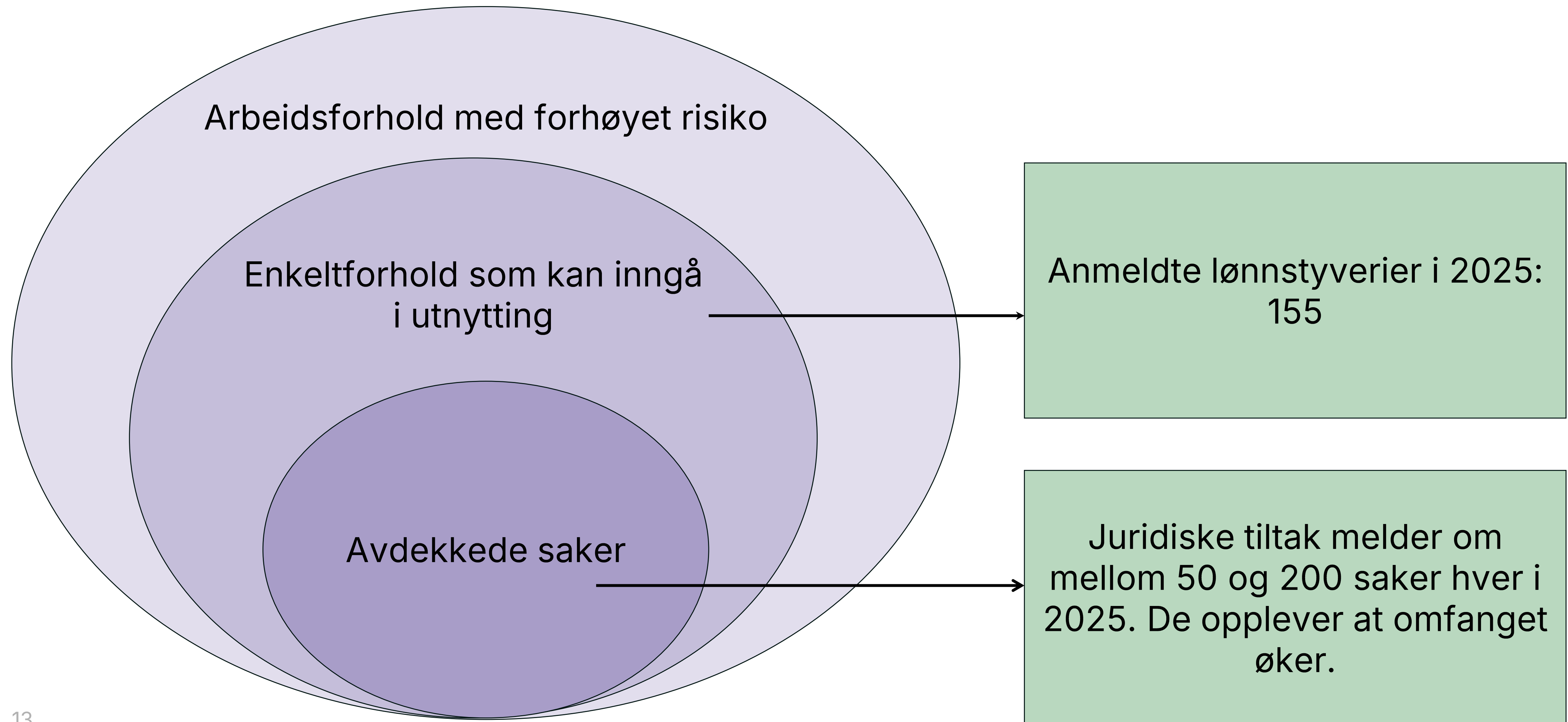
Kategorier av utnyttning i gråsonen

1. Tilsynelatende legalitet, men ansvarspulverisering
2. Avhengighet av mellommenn
3. Småbedrifter: Tette relasjoner og sterke avhengighetsforhold
4. «Uorganisert kriminalitet» - arbeidsgivere som mister kontrollen
5. Mer organisert: Bedragerisaker – ren svindel av arbeidstakere
6. Arbeidsutnyttning blandet med annen kriminalitet
7. Blindsonen i gråsonen – utnyttning av kvinner

Omfangsberegninger

- Metodiske utfordringer
- Fenomenet "grov utnyttning" eller "gråsoner" er ikke avgrenset eller klart definert
- Antall avdekkede saker kan variere med ressurser og prioriteringer
- Rimelig å anta mørketall, men vi vet ikke hvor store de er

Tredelt modell for omfangsberegning – indikatorer

Fafo

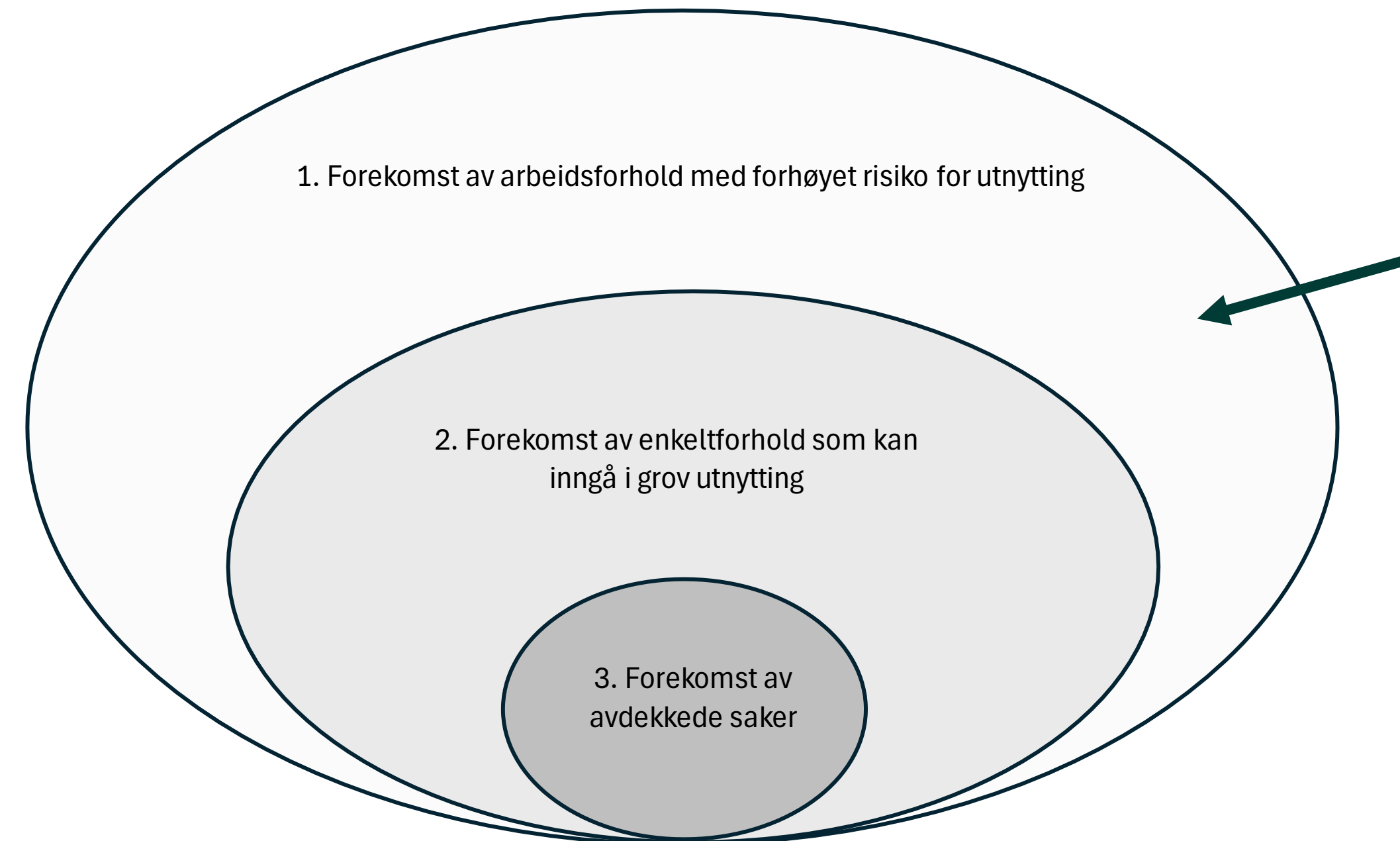

Omfangsberegninger

Ester Bøckmann

Fafo Østforum seminar, 19. mai 2026

Forekomst av arbeidsforhold med forhøyet risiko for utnyttning

Registeranalyse: Arbeidsforhold med forhøyet risiko for utnytting

Formål

Indikator for omfang og utvikling

Metode som enkelt kan gjentas, tilpasses og utvikles

Data og metode

A-ordningen via Microdata.no (månedlige registerdata, 2016–2025)

Utvikler kriterier for å identifisere arbeidsforhold med forhøyet risiko

Hvordan identifisere et arbeidsforhold forbundet med forhøyet risiko for utnyttning?

Risikofaktorer knyttet til yrket

+

Egenskaper ved arbeidstakeren

- 1) **Sårbare:** Innvandret fra risikoregioner
- 2) **Særlig sårbare:** oppfyller 1) og kort botid eller ikke-bosatt

Hvordan identifisere et arbeidsforhold forbundet med forhøyet risiko for utnyttning?

Risikofaktorer knyttet til yrket

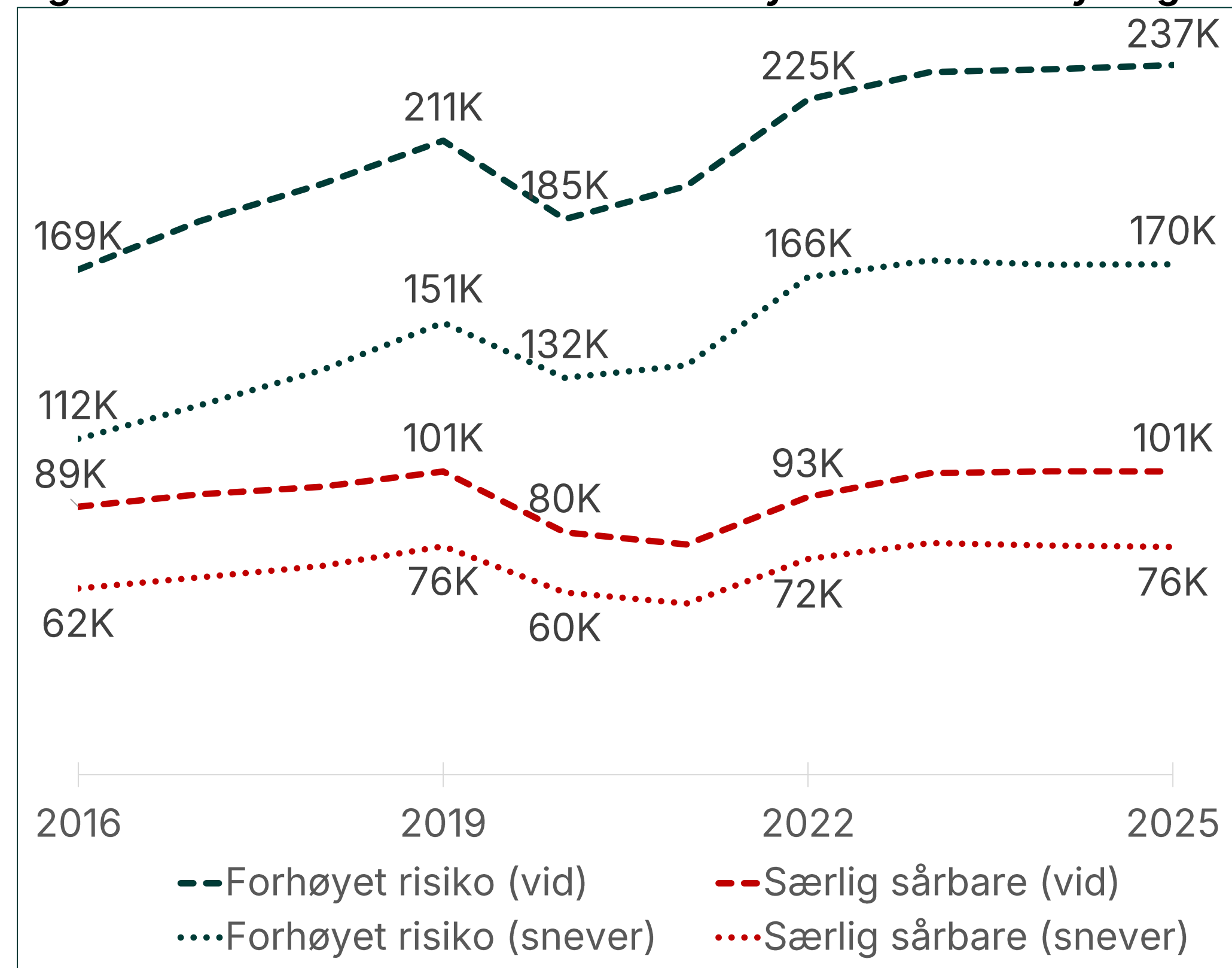
Forhøyet risiko for utnyttning

Vid avgrensning – Sårbar **og** oppfyller minst én risikofaktor knyttet til yrket

Snever avgrensning – Sårbar **og** oppfyller minst to risikofaktor knyttet til yrket

Antall arbeidsforhold med forhøyet risiko: 2016-2025

Figur 4: Antall arbeidsforhold med forhøyet risiko for utnyttning

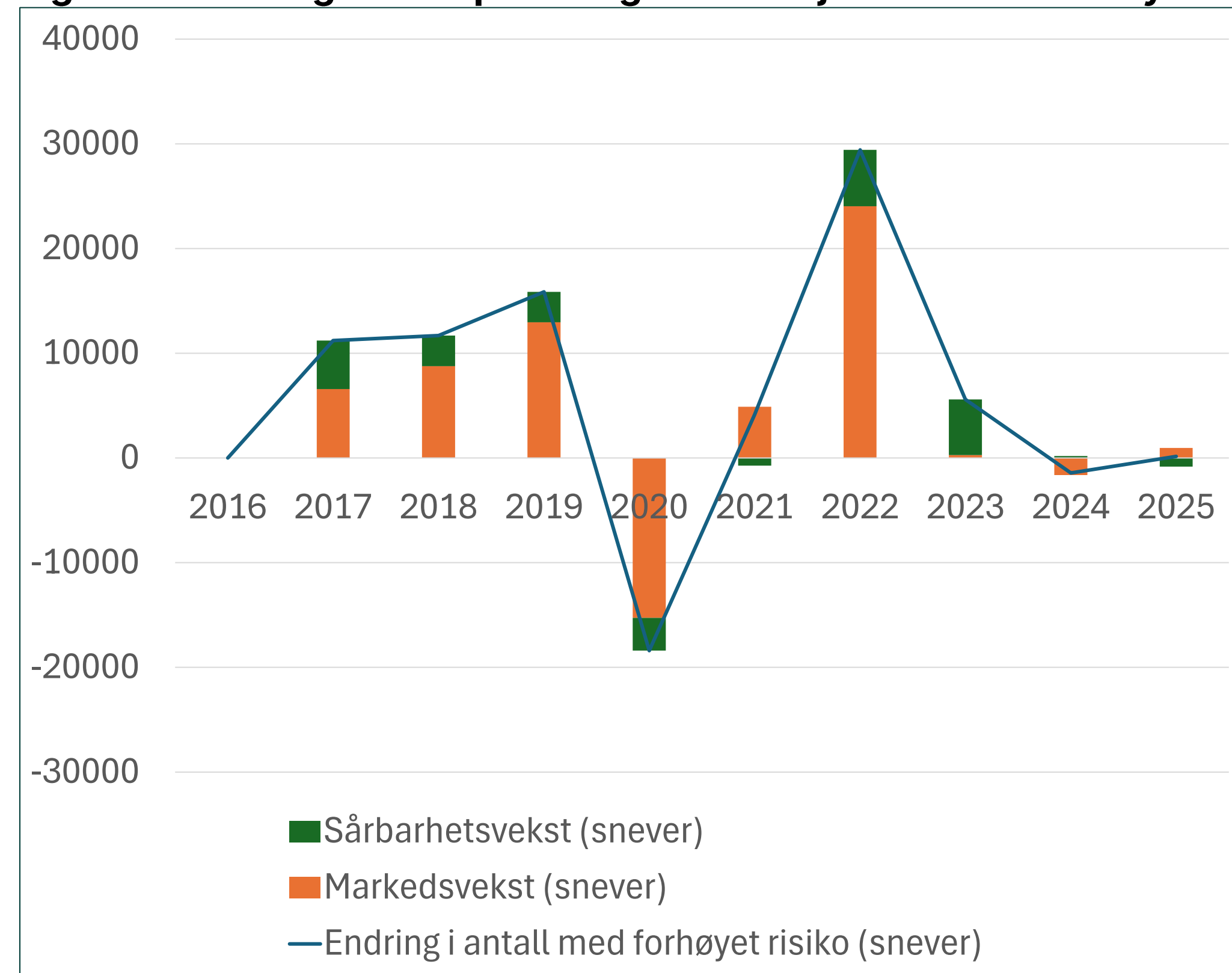

Utvikling over tid

- Vekst i arbeidsforhold med forhøyet risiko fram mot pandemien og utflating i etterkant
- Antall særlig sårbare arbeidstakere er mer stabil

Vekst i arbeidsforhold med forhøyet risiko: Dekomponering

Figur 5: Vekst og dekomponering av antall jobber med forhøyet risiko

To komponenter bidrar til endringer

- **Markedsvekst:** Endring i antall jobber i yrker der risikofaktorer er tilstede
- **Sårbarhetsvekst:** Endring i sammensetning av arbeidstakere i yrker der risikofaktorer er tilstede

Oppsummering

- Vekst på 58 000 – 68 000 arbeidsforhold med forhøyet risiko, siden 2016
 - Flere jobber der risikofaktorer er oppfylt,
 - samtidig som andel sårbare har økt (fra 30 – 37 prosent)
 - Liten vekst siste tre årene
- Særlig sårbare utgjør litt under halvparten av arbeidstakerne
 - Lavere andel over tid
 - Færre nyankomne etter pandemien

Fafo

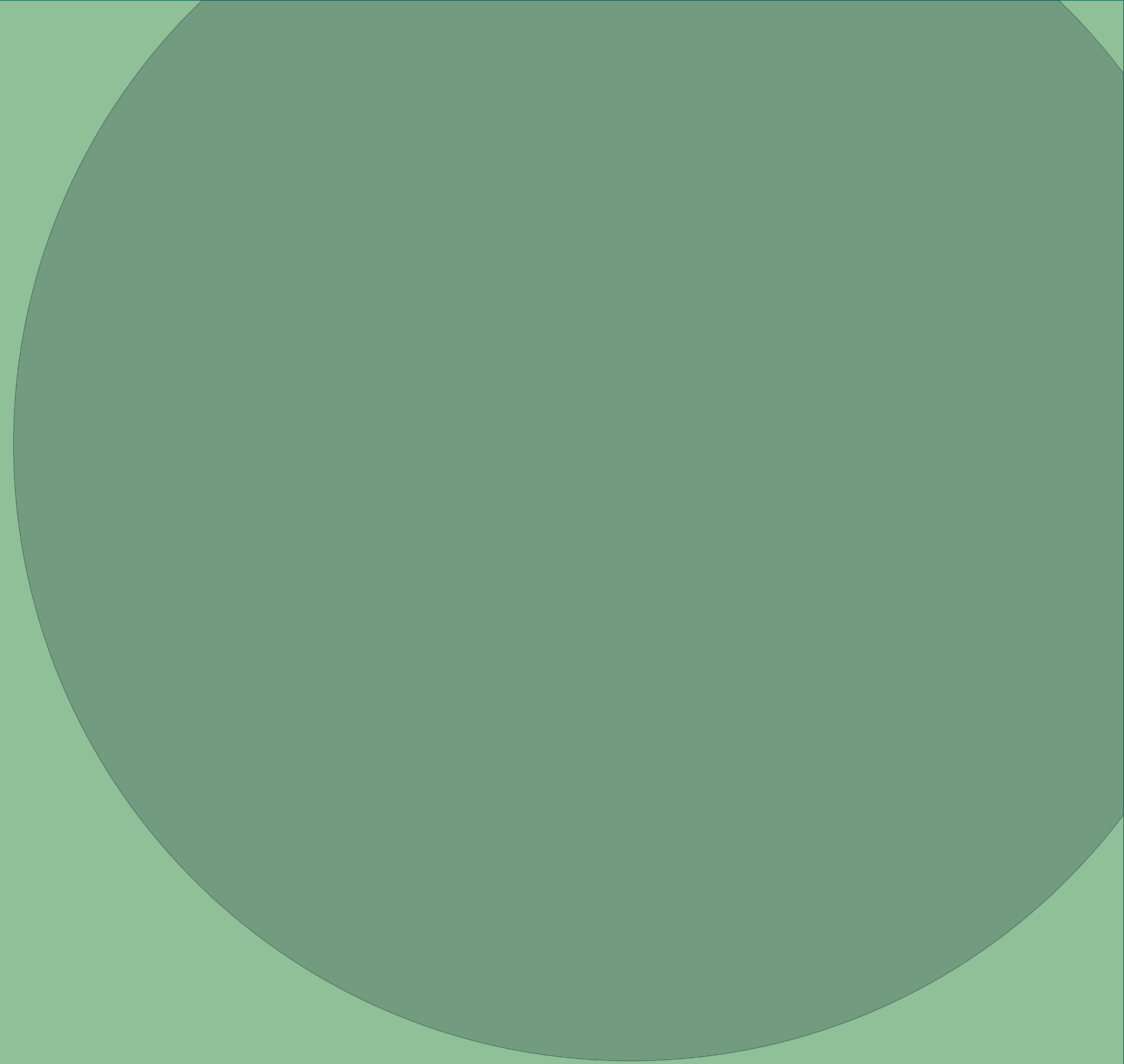

Avdekking og sanksjoner

Anne Mette Ødegård

Fafo Østforum seminar, 19. mai 2026

Avdekking

Hvordan utnyttingssaker blir kjent

Arbeidstaker
henvender seg

*Begrenset av frykt,
økonomi og dårlig
kjennskap til systemet*

Fagforeninger og
ideelle
organisasjoner

*Første kontaktpunkt,
oversetter erfaringer til
juridiske krav*

Lavterskel
rettshjelp

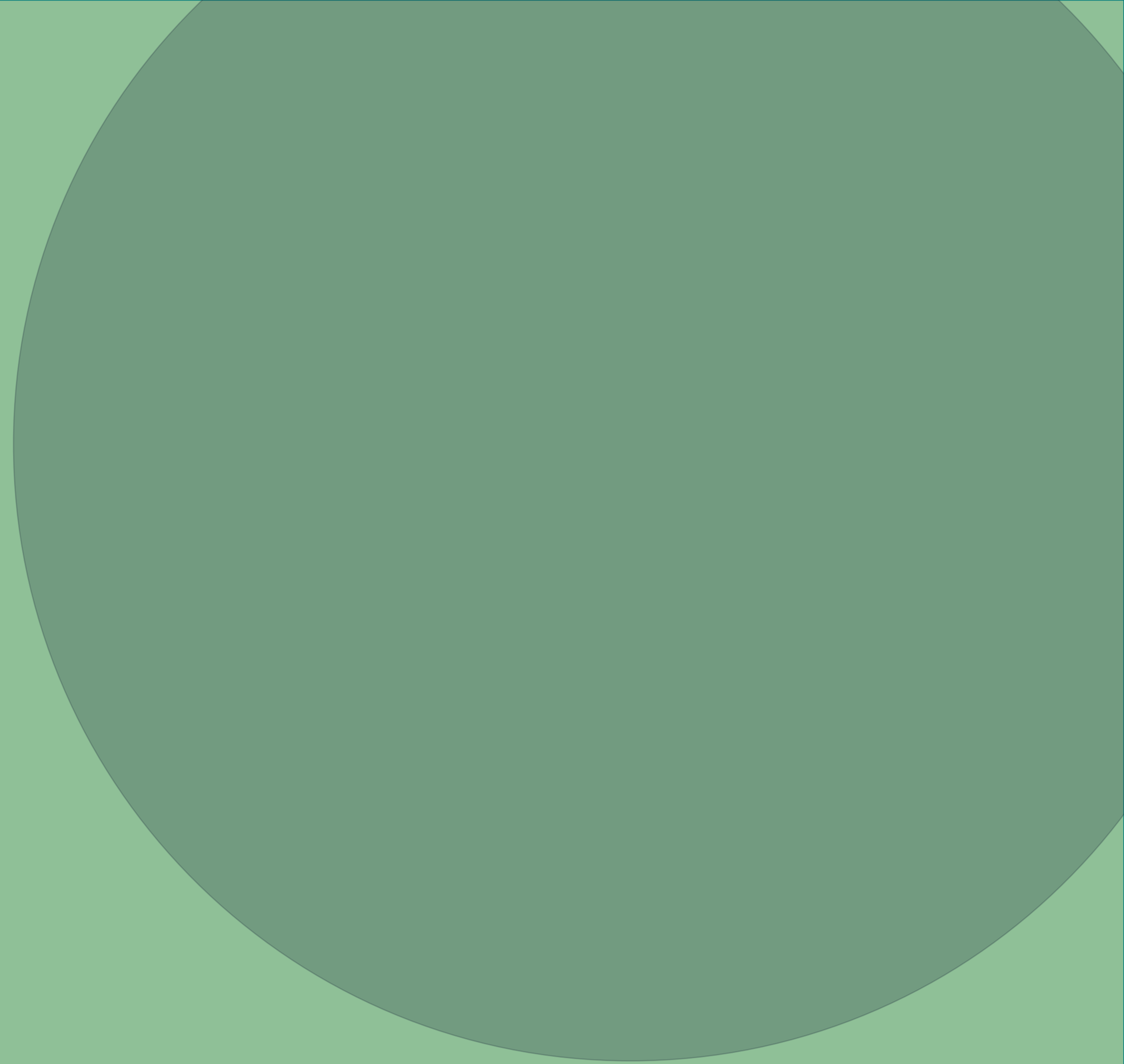
*Avgjørende for synlighet –
språk og tillit er nøkkelen*

Offentlige
myndigheter

*Tilsynskontroller og tips
fra samarbeidende etater*

Sanksjoner

Styrket virkemiddelapparat - men store gjennomføringsgap

✓ Hva er styrket

Lønnstyveribestemmelsen (2022)

§§ 395–396 i straffeloven

Ny § 108a utlendingsloven (2026)

Foreslår å ramme utnyttning av utlendingers situasjon under terskelen for menneskehandel – «tetter gråsonen».

Arbeidstilsynets sanksjoner

22 084 a-krim-tilsyn 2014–2025. Overtredelsesgebyr og anmeldelser er de skarpeste virkemidlene.

Retts hjelp for lønnskrav (okt. 2025)

Ordinære lønnskravsaker dekkes nå av den offentlige retts hjelpsordningen.

X Hva fungerer ikke optimalt

Lønnstyveri brukes sjelden

Fire domfellelser siden 2022 (en frifinnelse). Henleggelseandelen er høy, bevisterskel krevende, og førstelinjen mangler kompetanse.

Menneskehandel: knapt bruk

Kun 11 dommer for tvangsarbeid siden 2003. Lime-saken skaper fortsatt «skremseffekt» i politiet.

Tilsyn treffer ikke helheten

Administrative reaksjoner retter seg mot avgrensede brudd – ikke avhengighet, sosial kontroll og relasjonell tvang.

Sivilt spor: strukturell skjevhet

Jo mer sårbar arbeidstakeren er, desto vanskeligere er det å bruke sivile krav. Mange saker forsvinner stille.

Bistand, rettigheter og forebygging

Grov utnyttning i arbeidslivet –

hva kreves for at rettighetene virker i praksis?

Synnøve Jahnsen

Fafo Østforum seminar, 19. mai 2026

Bistand som forutsetning – ikke supplement

Bistand til utsatte arbeidstakere er ikke et supplement til det rettslige systemet. Det er en forutsetning for at det skal virke.

Sammensatt livskrise

Situasjonen er ikke bare vanskelig – den er en livskrise. Bolig, inntekt, helse og rettslig status kollapser samtidig, og hvert manglende ledd svekker de øvrige.

Synlighet forutsetter støtte

Uten bistand forblir saker usynlige i alle registre. Vi kan ikke måle det vi ikke ser, og vi ser ikke det vi ikke har bygd et system for å fange opp.

Behovene henger sammen – dominoeffekten

Mangel på ett ledd skaper en kjede av sårbarhet der hvert ledd svekker det neste.

Eksempel: Byggarbeider faller gjennom himling

Registrert som oppdragstaker, ikke arbeidstaker. Ingen yrkesskedeforsikring, ingen sykepenger. Sendt hjem etter sykehusopphold. Utnyttingen ble først synlig gjennom møtet med helsevesen og velferdsstat.

Bolig er nøkkelen

«Innkvartering – det er det største. Hvis du føler deg fanget og ikke vet at du kan få hjelp med å bo et annet sted, sitter du jo fast i samme tankemønster.»

Bolig er handlingsrom

Uten et sted å gå tenker man ikke engang på å kontakte noen. Å forlate arbeidsforholdet og å miste bostedet er samme handling.

Bolig er rettsvern

Bolig er det stedet man kan stå i rettsprosesser som kan ta år. Uten stabil bosituasjon faller sakene ut av prosessen.

Bolig som forutsetning

Helsehjelp, juridisk bistand og anmeldelse forutsetter stabil bosituasjon. Bolig er den stabile grunnen alt annet bygger på.

Juridisk bistand og helsehjelp: hvem bærer feltet?

Det offentlige tilbudet

- Rettshjelpen dekker ikke disse sakene systematisk
- Lønnstyveri har nylig fått rettshjelpsdekning – men ikke grov utnyttning generelt
- Fastlegeordningen er stengt for ikke-folkeregistrerte
- Psykososial oppfølging forutsetter stabilitet som ikke finnes uten bolig og inntekt

Sivilsamfunnet bærer feltet

Caritas, Frelsesarmeen, Jussbuss og Kirkens Bymisjon gjør ikke bare bistand – de oversetter. De stiller de ekstra spørsmålene som avdekker at rettigheter faktisk finnes.

«De vi møter har veldig lite kjennskap til velferdssystemet. De kan ha rettigheter uten å vite det – og ingen peiling på hvordan de skal utløse dem.»

Gråsonen vedvarer – ikke fordi lovverket er uklart

– men fordi vi mangler en sammenhengende kjede mellom avdekking, bistand og reaksjon.

Straffebestemmelser løser ikke bistandsgapet

Nye bestemmelser kan gjøre det verre dersom saker flyttes ut av menneskehandelsregelverket uten at tilsvarende bistandsrettigheter følger med.

Bistand er oftest dårligst der behovet er størst

Det er rapportens skarpeste funn – og det gjelder på tvers av alle kategoriene vi har undersøkt.

Spørsmålet er ikke hva som trengs

Spørsmålet er hvordan vi bygger kjeden – avdekking, bistand og reaksjon – sammen.

Med det gir jeg ordet videre til panelet.

Anette Brunovskis

abr@fafo.no

fafo.no